

शब्दसूची

- **घातांकीय वाढ** – एकादद्या गोष्टीची होणारी वाढ ही नेहमीप्रमाणे दुप्पट किंवा तिप्पट अशा प्रमाणात नसून घातांकानुसार वाढत जाते. उदाहरणार्थ 10^3 , 10^4 , 10^5 या पटीत ही वाढ होते.
- **जागतिक आरोग्य संघटना - (WHO)** – संयुक्त राष्ट्रसंघाची आंतरराष्ट्रीय सामाजिक आरोग्यासंबंधी काम करणारी महत्त्वाची संस्था. जगभरातील लोकांना चांगले, आरोग्यपूर्ण जीवन जगता यावे म्हणून ही संस्था प्रयत्न करते. इन्फ्लुएंझा, एचआयव्ही, कॅन्सर, हृदयविकार यांसारख्या रोगांशी सामना करण्यास लोकांना मदत करते. याचे मुख्यालय जीनिव्हा, स्वित्झर्लंड येथे आहे.
- **देवराई** – देवाच्या नावाने राखून ठेवलेले जंगलाचे भाग. या भागात शिकार, लाकूडतोड, चराई, लाकूडफाटा गोळा करणे या गोष्टींना मनाई असते. अशा गोष्टी केल्या तर देवतेचा कोप होतो, असा स्थानिक लोकांचा विश्वास असतो. यामुळे तेथील वनस्पती व प्राणी यांचे संरक्षण होते. या दृष्टीने देवरायांचे महत्त्व आहे.
- **दीर्घकाळ टिकणारी सेंद्रिय प्रदूषके - (P.O.P.)** कोणत्याही रासायनिक जैविक प्रक्रियांमुळे विघटन न होणारी सेंद्रिय संयुगे काही कीटकनाशके, औषधी रसायने या स्वरूपात वापरली जातात. विघटनशील नसल्यामुळे ही मानव किंवा प्राण्यांच्या शरीरात प्रसृत होतात. त्यांच्या शरीरावर व पर्यावरणावर यांचे अनिष्ट परिणाम होतात.
- **मायक्रॉन μm** – अतिशय सूक्ष्म प्रमाणातील लांबी मोजण्याचे एकक. एक मायक्रॉन म्हणजे 1×10^{-6} मीटर, म्हणजेच $\frac{1}{1000}$ मिलीमीटर.
- **एका मिलीमीटरचे 1000 भाग केले तर त्यातील एका भागाला 1 मायक्रॉन म्हणतात.**
- **धुरके (Smog)** – हवेत तरंगत्या अवस्थेत असलेले सूक्ष्म जलकण म्हणजे धुके. या धुक्यात कारखान्यातून किंवा वाहनातून निघणारा धूर मिसळला की धुरके तयार होते. औद्योगिकीकरणामुळे, वाहनांमुळे शहरात धुके व धूर एकत्र येऊन धुरके तयार होते. यामुळे हवेची दृश्यमानता कमी होते.
- **कॉम्प्रेसड नॅचरल गॅस (CNG)** – पेट्रोल, डिझेल व एल.पी.जी. यांना पर्याय म्हणून वापरले जाणारे एक इंधन. यात मिथेन हा वायू उच्च दाबाखाली साठवलेला असतो. याच्या ज्वलनामुळे इतर इंधनांच्या तुलनेने कमी हानिकारक वायू तयार होतात.
- **रेडिओन्यूक्लाइड्स** – केंद्रकामध्ये अधिकतम ऊर्जा असलेला अणू. या अधिकतम ऊर्जेमुळे हा अणू अस्थिर होतो. असे अणू निसर्गात असतात किंवा कृत्रिमरीत्या तयार केले जातात. उदा. युरेनियम सेझियम 134, थोरियम 232.
- **संयुक्त राष्ट्रे (UN)** – आंतरराष्ट्रीय पातळीवर शांतता व सुरक्षा राखण्यासाठी जबाबदार असलेली जागतिक संस्था. जगातील सर्व देशांमध्ये मैत्रीपूर्ण संबंध व सहकार्याची भावना असावी यासाठी ही संस्था काम करते. ही जगातील सर्वात मोठी शक्तिशाली संस्था आहे. याची मुख्य कार्यालये न्यूयॉर्क, जिनिव्हा, नैरोबी, व्हिएन्ना आणि हेग येथे आहेत.
- **फोटोकेमिकल प्रदूषके** – नायट्रोजन ऑक्साइडसारख्या हवेतील प्रदूषकांचा सूर्यप्रकाशाबरोबर संयोग होऊन फोटोकेमिकल प्रदूषके निर्माण होतात.

- **किरणोत्सर्गी प्रदूषके** - अण्वस्त्रांची निर्मिती, अणुचाचण्या, खाणीतून किरणोत्सर्गी खनिजे बाहेर काढणे इत्यादींमुळे किरणोत्सर्ग असलेले अनेक पदार्थ वातावरणात सोडले जातात. या अणूंच्या केंद्रकात असलेल्या अधिकतम ऊर्जेमुळे ($\beta\alpha$), अल्फा, बीटा व गॅमा हे किरण बाहेर पडतात. प्राण्यांच्या शरीरावर या किरणांचे अनिष्ट परिणाम होतात.
- **प्रदूषण नियंत्रण प्रमाणपत्र** Pollution Under Control (PUC) - सर्व दुचाकी, चारचाकी व खाजगी व व्यावसायिक वाहनांना बंधनकारक असलेले प्रमाणपत्र. यामध्ये वाहनांची प्रदूषण नियंत्रण नियमांनुसार चाचणी केली जाते. वाहनांचे उत्सर्जन नियंत्रित असून ते प्रदूषणाच्या मानकांनुसार आहे का हे पाहिले जाते. यामध्ये कार्बन मोनॉक्साइड (CO), कार्बनडाय ऑक्साइड (CO₂), हायड्रोकार्बन (HC) इत्यादी वायू असतात.
- **डेसिबल (dB)** - आवाजाचे मोजमाप करण्याचे हे एकक. आवाज मोजण्यासाठी साउंड लेव्हल मीटर नावाचे एक छोटे साधन असते. उदा. ३० dB हा आपल्या भोवतालची कुजबुज आणि आपले नेहमीचे बोलणे. ६० dB च्या वरील आवाज खूप दिवस सतत कानांवर पडल्याने श्रवणशक्तीवर परिणाम होऊ शकतो. १२० dB मुळे कानाला लगेच/ताबडतोब इजा होऊ शकते. मोटरसायकल - ९५ dB, फटाके - १४० ते १५० dB, टेक-ऑफचा आवाज १२०-१४० dB असतो.
- **ब्युरो ऑफ इंडियन स्टँडर्ड्स - (B.S.I.)** - भारताची मानक संस्था. या संस्थेचे २५ सभासद असून ते केंद्र व राज्य सरकारे, उद्योगक्षेत्र, वैज्ञानिक क्षेत्र व ग्राहक संस्था अशा सर्व क्षेत्रांतील असतात. ही संस्था सर्व उत्पादने सेवा व निरनिराळ्या क्षेत्रांतील

प्रक्रिया प्रमाणित करते. यामध्ये ग्राहकांचे आरोग्य व सुरक्षितता, पर्यावरण या गोष्टींचा विचार केला जातो.

भारत सरकारची मानके ठरवणारी संस्था. विविध क्षेत्रांतील उत्पादनांचा व सेवांचा दर्जा गुणवत्ता सुधारण्यासाठी या संस्थेची मदत होते.

- **युट्रोफिकेशन** - तळी, तलाव यांतील पाण्यामध्ये होणारे पोषक द्रव्ये व खनिजे यांचे अतिप्रमाण. यामुळे शैवालाची भरपूर वाढ होऊन पाणीसाठ्याचा सर्व पृष्ठभाग शैवालाने भरून जातो. पाण्यातील प्राणवायू कमी होऊन पाणी पिण्यास योग्य राहत नाही.
- **बायोलॉजिकल - बायोकेमिकल ऑक्सिजन डिमांड (BOD)** - पाण्याच्या प्रदूषणाच्या अनेक चाचण्यांमधील एक. पाण्यातील जलचरांना विघटनासाठी किती प्राणवायू लागतो, याचे मोजमाप या चाचणीवरून करता येते. पाण्यातील माशांना जगण्यासाठी ५ppm किंवा ५mgm/Liter इतका प्राणवायू आवश्यक असतो. यापेक्षा कमी ऑक्सिजन पातळीला मासे मरू शकतात. पाण्याची गुणवत्ता पहाण्यासाठी DO व BOD या महत्त्वाच्या चाचण्या आहेत.
- **इकोरीस्टोरेशन** - मानवी हस्तक्षेपामुळे किंवा नैसर्गिक आपत्तीमुळे खराब झालेल्या, उद्ध्वस्त झालेल्या परिसंस्था किंवा अधिवास पूर्ववत करण्यासाठी वापरण्यात येणाऱ्या उपाययोजना. यामध्ये स्थानिक प्रजातींचे वृक्षारोपण, तण काढणे, धूप थांबवणे अशा अनेक गोष्टींचा आवश्यकतेनुसार समावेश होतो.
- **गॅबियन रचना** - गॅबियन या शब्दाचा अर्थ मोठा पिंजरा. अशा रचना दंडगोल किंवा पेटीच्या आकारात असून अशा अनेक रचनांची मिळून

एक भिंत तयार होते. त्याच्या आत दगड, वाळू, माती किंवा सिमेंट भरलेले असते. याचा उपयोग रस्ते बांधणी, बांधकाम, लष्करी कामासाठी तसेच पाणी अडवण्यासाठीही केला जातो.

- **जोहड** – पावसाचे पाणी साठवण्यासाठी पारंपरिक पद्धतीने तयार केलेली पाणथळ जागा/पाण्याचा साठा. याची मालकी सर्व समुदायाची/गावाची असते. यात वर्षभर पाणी साठवून ठेवल्यामुळे आजूबाजूच्या विहिरींचे पुनर्भरण होते. तसेच माणसांना व प्राण्यांना पिण्यासाठी व इतर गोष्टींसाठीही याचा उपयोग होतो. असे जोहड राजस्थान, पंजाब, हरियाणा या प्रांतांत आहेत.
- **हरित पट्टे** – ध्वनी प्रदूषण, हवा प्रदूषण रोखण्यासाठी विशिष्ट भागात ठरवून केलेली विशिष्ट वनस्पती प्रजातींची लागवड. एखाद्या भागातील विकासाची मर्यादा ठरवण्यासाठी ठरवलेली ही अदृश्य रेषा असते. अशा हरित पट्ट्यांमुळे वन्य प्राण्यांचा अधिवासही सुरक्षित राखला जातो.
- **बायोमिथनेशन** – अशी प्रक्रिया, ज्यात सेंद्रिय पदार्थांचे रूपांतर सूक्ष्मजीवांकडून जैव इंधन म्हणजे बायोगॅसमध्ये केले जाते. ही प्रक्रिया प्राणवायूविरहित वातावरणात होते. या सूक्ष्म जीवांना मिथेनोजेन असे म्हणतात.
- **जैविक कीडनाशक** – रासायनिक कीडनाशकांचे दुष्परिणाम टाळण्यासाठी जैविक कीडनाशके वापरली जातात. यामध्ये नाश करण्यासाठी निसर्गात असलेले पदार्थ, सूक्ष्मजीव, वनस्पती, कवके यांच्यापासून मिळणाऱ्या पदार्थांचा वापर केला जातो. उदाहरणार्थ कडुलिंब तेल, काही विशिष्ट सूक्ष्मजीव जसे ट्रायकोडर्मा इत्यादी.

- **बी.टी** – बेसिलस थुरिंगेंसिस हा मातीत असणारा एक सूक्ष्मजीव असून जैविक कीडनियंत्रणासाठी याचा वापर केला जातो. बी.टी हे याच्या नावाचे लघुरूप आहे.
- **एन्डोटॉक्सिन** – काही विशिष्ट सूक्ष्मजीवांच्या बाहेरील आवरणात असणारा लायपोपॉलिसॅकराइड LPS नावाचा घटक. यात लिपिड व पॉलिसॅकराइड असे २ घटक असतात. यामुळे मानवामध्ये ताप, सूज अशी लक्षणे दिसू शकतात.
- **आय. एस. ओ (ISO)** – International Organization for standardization आंतरराष्ट्रीय मानके ठरवणारी संस्था. याचे मुख्य कार्यालय जिनिव्हा स्वित्झर्लंड येथे आहे. याचे १६४ सभासद देश आहेत. ही संस्था खाजगी, औद्योगिक, व्यावसायिक उत्पादनांची मानके ठरवते.
- **एकात्मिक कीड व्यवस्थापन** – यामध्ये पिकांवरील किडींचे नियंत्रण करण्यासाठीच्या सर्व उपायांचा समावेश होतो. येथे कीड कमीतकमी राहून किडींसाठी सापळे, किडींचे नैसर्गिक भक्ष्य वापरणे, किडींना आकर्षित करणाऱ्या वनस्पती कडेला लावणे, अशा अनेक गोष्टींचा वापर केला जातो. रासायनिक फवारणी हा शेवटचा पर्याय असतो व ते गरजेइतकेच वापरले जाते.

प्रकल्पांची यादी

१. सेंद्रिय शेती करणाऱ्या एकाद्या शेतकऱ्याला भेट द्या. त्याच्या कडून खालील माहिती घेऊन एक अहवाल तयार करा. शेतात वापरलेल्या कंपोस्ट/जैविक खतांचा प्रकार रासायनिक खतांच्या तुलनेत जैविक खतांची किंमत वापरलेल्या जैविक कीडनाशकांची माहिती आणि त्याचे घटक
२. इंटरनेट वरून कार्बन ठसा गणनयंत्राच्या मदतीने तुमचा कार्बन ठसा किती आहे ते शोधून काढा . नंतर तुमचा ठसा कमी करण्यासाठी कोणती पावले उचलू शकता त्याची यादी करा. हे उपाय केल्यावर पुन्हा कार्बन ठसा किती आहे ते काढा. यावर एक अहवाल तयार करा.
३. तुमच्या परिसरातील घन कचऱ्यांची विल्हेवाट कशी लावली जाते या बद्दल एक प्रकल्प तयार करा. कचरा कमी करून समुदायातील कचरा व्यवस्थापन सुधारता येण्यासाठी पोस्टर बनवा.
४. पुस्तकात दिलेल्या मार्गदर्शक तत्वांवरून तुमच्या घराचे ऊर्जा लेखापरीक्षण करा. ऊर्जेचा वापर कमी कसा करता येईल याचे उपाय लिहा. तुमच्या लाईट बिलाचा हे उपाय करण्याआधी आणि नंतर अभ्यास करा. हाच तुमच्या प्रकल्पाचा निष्कर्ष असेल.
५. तुमच्या जवळच्या रुग्णालय/डॉक्टर च्या दवाखान्याला भेट द्या. डॉक्टर ना विचारण्यासाठी एक प्रश्नावली तयार करा. त्यात खालील मुद्दे समाविष्ट करा. पेशंट च्या संख्येत वाढ झाली का घट , कोणते आजार नोंदवले गेले .याआजारांची कारणे काय आहेत,प्रतिबंधासाठी कोणते उपाय करता येतील या सर्वांचा एकअहवाल तयार करा.
६. तुमच्या गाव, तालुका, शहर, मधील मागील २० वर्षांच्या लोकसंख्येचा अभ्यास करा. (कारण जनगणना दर दहा वर्षांनी होते.) हीआकडेवारी भारत सरकारच्या वेबसाईट (<http://censusindia.gov.in>) वर उपलब्ध आहे. लोकसंख्येतील बदल आलेख काढून दाखवा आणि वर्गात याची चर्चा करा.
७. घरातील किंवा शेजारील ज्येष्ठ लोकांशी बोलून तुमच्या समुदायातील स्थानिक परंपरांचा अभ्यास करा. त्यातील पर्यावरण संरक्षणाला अनुकूल असलेल्या प्रथा अधोरेखित करा.
८. स्थानिक किराणा दुकान किंवा मॉल ला भेट द्या. तेथे उपलब्ध असलेल्या इको लेबल असलेल्या वस्तूंची यादी करा. यांना पर्यावरणस्नेही का म्हटले जाते ?उत्पादनाचे नाव,किंमत आणि कंपनी चे नाव असा एक तक्ता तयार करा. हि उत्पादने सेंद्रिय असू शकतात.
९. कोणत्याही एका निसर्ग पर्यटन स्थळाला भेट द्या. लोक तेथे का जातात? दरवर्षी किती लोक या ठिकाणी येतात?या पर्यटनामुळे पर्यावरणावर होणाऱ्या प्रभावांची यादी करा . हे टाळण्यासाठी उपाय सुचवा.
१०. पुस्तकात दिलेल्या मार्गदर्शक तत्वांप्रमाणे तुमच्या कॉलेज/शाळेचे हरित लेखापरीक्षण करा.
११. तुमच्या परिसरातील घन कचरा जेथे टाकला जातो त्या ठिकाणाला भेट द्या. तेथे रोज किती कचरा टाकला जातो, त्याचे आजूबाजूच्या वातावरणावर कसे परिणाम होतात याचा अहवाल तयार करा. त्या परिसरात राहणाऱ्या स्थानिक लोकांच्या मुलाखती घ्या. कचरा टाकण्यामुळे त्यांच्यावर सामाजिक, आर्थिक आणि पर्यावरणीय परिणाम काय झाले ते विचारा. (कचरा कमी करण्यासाठीचे उपाय सुचवणारे पोस्टर तयार करा.)
१२. मागील वर्षात तुमच्या परिसरात तुम्हाला आणि इतरांना जाणवलेल्या हवामान बदलांची नोंद करा. यामुळे तुमच्या पर्यावरणावर आणि बजेटवर काय परिणाम झाले त्याचा अहवाल तयार करा.

१३. तुमच्या भागातील पाण्याच्या स्थानिक स्रोतांचे आणि त्यातील पाण्याच्या गुणवत्तेचे सर्वेक्षण करा. (पुस्तकातील मार्गदर्शक तत्वे वापरा) पाण्याच्या प्रदूषणाची कारणे लिहा आणि त्यासाठी घेण्यात येणारे प्रतिबंधात्मक उपाय सुचवा.
१४. तुमच्या भागातील कूप नलिकांच्या पाण्याच्या गुणवत्तेचा अभ्यास करा. कूप नलिकेचे ठिकाण आणि त्याच्या प्रदूषणाची कारणे असा एक तक्ता तयार करा. कूप नलिकेच्या पाण्याची गुणवत्ता कधीपासून बदलली? यांचे पाणी वर्षभर राहते का काही काळ राहते? याची माहिती त्या भागातील ज्येष्ठ माणसांकडून घ्या. यात सुधारणा करण्यासाठी तुमच्या सूचना लिहा.
१५. स्थानिक उद्योगाला भेट द्या आणि त्याच्या भोवतालच्या पर्यावरणावरील परिणामांचा अभ्यास करा. स्थानिक लोकांच्या मुलाखती घ्या आणि त्यांचे उद्योगाविषयी काय मत आहे ते जाणून घ्या.
१६. तुमच्या भागातील पर्जन्यजल संचयन साठी असलेल्या प्रणाली चे सर्वेक्षण करा. यामुळे त्या भागाला झालेल्या फायद्यांची यादी करा.
१७. तुमच्या भागातील कमीत कमी पाच शेतांना भेट द्या. अलीकडील काही वर्षात तेथे कीटकांमुळे झालेल्या शेतीच्या नुकसानीचा अभ्यास करा. पिकाचे नाव, रोगाचा प्रकार, झालेले आर्थिक नुकसान, शेतकऱ्याच्या मते या समस्येची कारणे असा तक्ता तयार करा.
१८. तुमच्या भागातील मिश्र पीक शेती चा अभ्यास करा. यामध्ये पिकांचा क्रम, त्याचे फायदे, लावलेल्या प्रजातींचे प्रकार, त्या प्रत्येक पिकाचे शेतकऱ्याला होणारे आर्थिक तसेच पिकाची गुणवत्ता आणि प्रमाण याच्या संबंधित फायदे हे मुद्दे विचारात घेऊन अभ्यास करा.
१९. तुमच्या भागातील विविध तणांची माहिती मिळवण्यासाठी शेतांना भेट द्या. तणांनी व्यापलेला भाग दाखवणारा नकाशा तयार करा.

या तणांचा शेतीवर कसा परिणाम झाला आहे हे स्थानिक शेतकऱ्यांना विचारा. याचा तक्ता बनवा. तण कमी करण्यासाठी रसायने न वापरता नियंत्रणाचे उपाय लिहा.

२०. तुमच्या विभागातील पाणी जतन करण्याच्या विविध पद्धतींचे सर्वेक्षण करा. या प्रकल्पाचे लोकांना होणारे फायदे लिहा. ही पद्धत ठिबक सिंचन, शहरात छपरावरील जलसंधारण किंवा ग्रामीण भागात पाणलोट क्षेत्र विकास यापैकी असू शकते.
२१. तुमच्या भागातील पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा करणाऱ्या प्रणालीचा अभ्यास करा. पिण्याच्या पाण्याचा स्रोत कोणता आहे, पाणी कोठे शुद्ध केले जाते आणि ते परिसरात कसे वितरित केले जाते, तसेच सांडपाण्याचा निचरा कसा होतो या मुद्द्यांचा समावेश करा.
२२. स्थानिक किंवा जवळच्या धरणाचा अभ्यास करा, धरण आणि परिसर यांच्याशी संबंधित पर्यावरणाचे मुद्दे लिहा.
२३. AQI हे अँप वापरून तुमच्या भागातील हवा प्रदूषणाचा अभ्यास करा. प्रत्येक आठवड्याला एक, असे एक महिना हे निरीक्षण करा. तुमच्या निरीक्षणावर आधारित निष्कर्ष काढा.
२४. साऊंड लेवल अँप वापरून क्षेत्रातील ध्वनी प्रदूषणाचा अभ्यास करा. बाजार, शाळा, रुग्णालय आणि वाहतूक सिग्नल या ठिकाणची ध्वनी पातळी मोजा. याचा तपशीलवार अहवाल तयार करा. (ध्वनी पातळी आणि त्याचे धोकादायक परिणाम कमी करण्याचे उपाय सुचवणारे पोस्टर तयार करा.)
२५. तुमच्या शाळा किंवा कॉलेज च्या परिसरातील जैव-विविधतेचे सर्वेक्षण करा. इको लेखा परीक्षणाचा अहवाल बनवा.
२६. तुमच्या गाव/शहर मधील पर्यावरणाच्या समस्या खालील मुद्द्यांना धरून लिहा. लोकसंख्या वाढ, घन कचरा समस्या, प्रदूषण, जैव-विविधतेचे दस्त ऐवज तयार करणे/ लिखित स्वरूपात ठेवणे.

२७. जवळच्या ऐतिहासिक ठिकाणाला भेट द्या (किल्ला) व खालील माहिती लिहा. किती लोक रोज भेट देतात, त्यांचा भेटीचा हेतू, त्या ठिकाणचे ऐतिहासिक महत्व, आणि तेथील पर्यावरणाचे मुद्दे.

२८. तुमच्या भागातील पर्यावरणाचे संरक्षण करणाऱ्या संस्थेबद्दल आणि त्यांनी गेल्या काही वर्षात केलेल्या कामाबद्दल माहिती लिहा.

२९. भारतातील आदिवासी समूहांची राज्यनिहाय यादी तयार करा. प्रत्येक समूहाची खास वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा. आदिवासी समूहाच्या पर्यावरण जतन करण्याच्या परंपरांचे वर्णन करा.

३०. जवळच्या भागातील पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापनाच्या कार्यक्रमात सहभागी व्हा. पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापनासाठी वापरलेल्या तंत्रज्ञानाचा अहवाल बनवा. या तंत्रज्ञानांचे महत्व स्पष्ट करा.

३१. रासायनिक कीटनाशकांच्या वितरकाला भेट द्या. त्या भागात नेहमी वापरल्या जाणाऱ्या कीटनाशकांची तपशीलवार यादी करा. ती कोणत्या पिकांसाठी वापरतात ते लिहा. त्या कीटनाशकांचे मानवी आरोग्यावर आणि पर्यावरणावर होणारे परिणाम लिहा.

*** **

काही आंतरराष्ट्रीय पर्यावरणीय कृती दिन

अनु. क्र.	कृति दिनाचे नाव	दिनांक
१	जागतिक पाणथळ दिवस	२ फेब्रुवारी
२	जागतिक वन्यजीव दिवस	३ मार्च
३	जागतिक नद्यांसाठी कृतिदिन	१४ मार्च
४	जागतिक उपभोगता अधिकार दिवस	१५ मार्च
५	जागतिक पुनर्चक्रीकरण दिवस	१८ मार्च
६	जागतिक चिमणी दिवस	२० मार्च
७	आंतरराष्ट्रीय वन दिन	२१ मार्च
८	जागतिक वृक्ष लागवड दिन	२१ मार्च
९	जागतिक जल दिन	२२ मार्च
१०	जागतिक पृथ्वी दिन	२२ एप्रिल
११	जागतिक जैवविविधता दिन	२२ मे
१२	कार्यासाठी सायकल वापर दिन	मे महिन्याच्या तिसऱ्या शुक्रवारी
१३	जागतिक पर्यावरण दिन	५ जून
१४	जागतिक लोकसंख्या दिन	११ जुलै
१५	आंतरराष्ट्रीय व्याघ्रः दिन	२९ जुलै
१६	आंतरराष्ट्रीय ओझोन संरक्षण दिन	१६ सप्टेंबर
१७	जागतिक प्राणी दिन	४ ऑक्टोबर
१८	ऊर्जा कार्यक्षम दिन	५ ऑक्टोबर
१९	आंतरराष्ट्रीय हवामान कृती दिन	२४ ऑक्टोबर
२०	जागतिक मृदा दिन	५ डिसेंबर